

SŁOWO WSTĘPNE

Problematyka związków zawodowych była przedmiotem szczególnego zainteresowania piśmiennictwa prawniczego w czasie zmian ustrojowych, które miały miejsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, a także w następującym później okresie formowania się podstaw działalności związkowej w nowym ustroju społeczno-gospodarczym. Oceniając wynik tego procesu, należy stwierdzić, że ruch syndykalistyczny uzyskał silną pozycję prawną. Na poziomie generalnym refleksja ta ma uzasadnienie w przepisach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku, która gwarantuje podstawowe prawa i wolności związkowe na wysokim poziomie materialnym i formalnym. Założenia te znalazły potwierdzenie w przepisach ustawodawstwa zwykłego, konstruujących rozbudowany katalog uprawnień związków zawodowych. Potwierdzone i rozwinięte zostały między innymi uprawnienia związkowe do stanowczych form udziału w tworzeniu zakładowych i międzyzakładowych aktów normatywnych (tak zwanych autonomicznych źródeł prawa pracy), które według istniejącego modelu powinny wypełniać regulację ramową ustanowioną w przepisach powszechnie obowiązujących.

Mogłoby zatem wydawać się, że zaistniały optymalne warunki do rozwoju aktywności związków zawodowych oraz ugruntowania ich pozycji w dziedzinie stosunków zatrudnienia. Na tym tle zaskakująca staje się refleksja, że działalność związkowa znalazła się w rzeczywistości w stanie regresu, co koresponduje zresztą z dostrzegalnym ograniczeniem zainteresowania tą tematyką w wypowiedziach doktrynalnych. Ani niniejsze słowo wstępne, ani poszczególne teksty zamieszczone w tym tomie nie mogą z oczywistych względów pretendować do analizy wszystkich przyczyn tego zjawiska. Można jednak zaryzykować twierdzenie, że polityczny sukces ruchu związkowego, który przyczynił się poważnie do zmiany ustrojowej, skutkowałam tendencją do swoistego „osiadania na laurach”, co rodzi skłonność do petryfikowania stanu istniejącego i unikania nieuchronnych zmian dostosowawczych. Tę uwagę należy kierować zarówno do samych związków zawodowych, jak i pod adresem ustawodawcy. Czynnikiem o bardzo istotnym znaczeniu pozostaje jednocześnie kurcząca się baza członkowska związków zawodowych, związana po części z procesami socjologicznymi wynikającymi z kolejnych rewolucji przemysłowo-technicznych.

Refleksje te nie oznaczają jednak, że zbliża się swoisty zmierzch działalności związkowej. Wydaje się, że niezależnie od zarysowanego wyżej ryzyka, obecne uwarunkowania dostarczają również istotnych impulsów rozwojowych. Jedną z takich płaszczyzn jest podmiotowe rozszerzenie zasięgu działania związków zawodowych na wykonawców zatrudnienia nietypowego i niepracowniczego, w tym również na osoby wykonujące wolne zawody (zob. zamieszczony w niniejszym tomie artykuł Jacka Borowicza *Uwagi o roli związków zawodowych w zakresie związkowej reprezentacji praw i interesów pracowników wykonujących wolne zawody*). Przechodząc jednak do uwag bardziej ogólnych, należy przypomnieć, że klamrą spinającą poszczególne opracowania jest zgodnie z tytułem tomu tworzenie i stosowanie prawa przez związki zawodowe. Prawotwórcza rola związków zawodowych stawia przed nimi poważne wyzwania. Prawotwórcza działa bowiem na podstawie i w granicach normy kompetencji prawodawczej. Należy zatem zakładać, że podmiot, któremu nadano kompetencję do tworzenia autonomicznych norm prawa pracy będzie miał dostatecznie silną — prawną i faktyczną — legitymację do reprezentowania interesów pracobiorców w rokowaniach zbiorowych. Te zagadnienia zostały poruszone w otwierającym niniejszy tom opracowaniu Łukasza Pisarczyka *Rola związków zawodowych w tworzeniu autonomicznych źródeł prawa pracy — związek konfrontacyjny czy kooperacyjny?*, w którym Autor wyraził ocenę, że wobec załamania się dialogu społecznego podstawowe znaczenie ma zapewnienie za pomocą dostępnych instrumentów prawnych, że taki dialog będzie prowadzony przez równorzędne podmioty, w tym przez stronę pracowniczą zdolną do bycia partnerem wobec pracodawcy. Należy również pamiętać, że efektem rokowań zbiorowych są przepisy prawa określające warunki zatrudnienia pracowników i innych osób, w związku z czym powstaje pytanie o to, czy postanowienia układów zbiorowych pracy mogą mieć charakter blankietowy, poprzestając w kluczowych kwestiach na odesłaniu do innych aktów zakładowych o charakterze normatywnym lub pozanormatywnym (zob. artykuł *Postanowienia blankietowe w układach zbiorowych pracy*).

Stosowanie prawa pracy przez związki zawodowe jest, obok tworzenia prawa, zagadnieniem wielowątkowym i złożonym. Można nawet utrzymywać, że tak wyróżnione części składowe wyczerpują całokształt działalności związków zawodowych. Jednak w obecnym tomie konieczne było zawężenie spojrzenia, które koncentruje się wokół zakładowej i międzyzakładowej aktywności związkowej, natomiast pozostawia na uboczu te zadania i uprawnienia związków zawodowych, które są określane jako polityczne lub publicznoprawne w wąskim rozumieniu tego słowa. Jednocześnie należy ocenić, że tworzenie i stosowanie prawa przez organizacje związkowe są kategoriami prawnymi w znacznej części komplementarnymi. Ta uwaga wydaje się mieć potwierdzenie w opracowaniach dotyczących udziału związku zawodowego w kształtowaniu działalności socjalnej w zakładzie pracy oraz przy zwolnieniach grupowych pracowników. Wątek reprezentowania pracowników w sprawach indywidualnych podejmuje natomiast

tekst poświęcony roli związku zawodowego w postępowaniu przed sądem pracy i ubezpieczeń społecznych.

Nie można również zapomnieć o tym, że szeroko zakreślony zakres działania związku zawodowego ewokuje problem identyfikacji uprawnionej struktury związku zawodowego wobec innych podmiotów, w tym zwłaszcza partnera społecznego — pracodawcy i organizacji pracodawców. Zagadnienie to jest o tyle skomplikowane, że dotyka pośrednio niezależności i samorządności związkowej. Nawiązania do tych aspektów są widoczne w opracowaniach poświęconych bytowi prawnemu organizacji związkowej oraz kontroli umocowania społecznego inspektora pracy. Istnieje ponadto ogólniejszy problem relacji między tworzeniem i stosowaniem prawa przez związki zawodowe a zadaniami państwowych organów nadzoru i kontroli nad warunkami pracy, co znalazło odzwierciedlenie w tekście dotyczącym sporów zbiorowych pracy.

Pozostaje wyrazić nadzieję, że niniejszy tom „Przeglądu Prawa i Administracji” wnosi wartość dodaną do rozważań nad uprawnieniami związków zawodowych w sferze stanowienia i stosowania prawa pracy, a jego treść będzie stanowić przyczynek do dalszej dyskusji w tej sprawie.

Artur Tomanek